

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.62>

УДК 658.338.512:005.932

Т. І. Олійник,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,

підприємництва та управління підприємствами,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1224-3790>

К. А. Костіна,

магістр, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0226-7104>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

T. Oliynyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of

Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management,

Dnipro National University named after Oles Honchar

K. Kostina,

Master's student, Dnipro National University named after Oles Honchar

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PLANNING AND MANAGEMENT OF PRODUCTION COSTS IN AGRARIAN BUSINESS

У статті досліджено теоретичні підходи до планування виробничих витрат, які є важливим інструментом управління, оскільки це дозволяє прогнозувати витрати виробництва, формувати бюджет аграрного підприємства, а також оцінювати можливості оптимізації його ресурсів. Встановлено, сучасний аграрний бізнес усе більше орієнтується на впровадження інноваційних підходів в управлінні витратами, зокрема використання інформаційних технологій та систем автоматизації процесів, що дозволяє значно підвищити рівень контролю за витратами та ефективність планування у сільському господарстві. При цьому особлива увага відводиться методам економічного аналізу, будова якого ґрунтується на основі сучасних методологічних підходів до управління витратами, які дозволяють не тільки контролювати їх рівень, але й оптимізувати виробничі процеси з метою підвищення рівня рентабельності та конкурентоспроможності аграрних підприємств.

The article examines theoretical and methodological approaches to planning production costs, which are an important management tool, as it allows forecasting production costs, forming the budget of an agricultural enterprise, as well as evaluating the possibilities of optimizing its resources. It has been established that today's modern agrarian business is increasingly focused on the implementation of innovative approaches to cost management, in particular the use of information technologies and process automation systems, which allows to significantly increase the level of cost control and planning efficiency in agriculture. Such technologies as ERP systems, specialized programs for accounting of resources, automation of reporting and other digital tools will help agricultural enterprises to achieve greater accuracy in determining the cost of production and more effectively manage production costs in terms of their elemental component. At the same time, special attention is paid to methods of economic analysis, the structure of which is based on modern methodological approaches to cost management, which will allow not only to control their level of

use, but also to optimize production processes in order to increase the profitability and competitiveness of agricultural enterprises. This will provide identification of the main factors influencing the efficiency of planning and management of production costs of agrarian enterprises, and will ensure the optimization of costs and increase the level of their use in economic processes. Based on the substantiation of the feasibility of introducing innovative technologies and optimization measures into the cost management process to increase the economic sustainability of agricultural enterprises, practical recommendations for optimizing production costs that will generally increase the value of agrarian business have been formulated. The strategic planning of costs, which includes the determination of their optimal value based on forecasts and planned indicators, becomes a prerequisite for building a cost management strategy as a particularly relevant condition for the agricultural industry.

Ключові слова: *собівартість, продукція, планування, витрати, управління, виробництво, оптимізація, рентабельність.*

Keywords: *cost, production, planning, costs, management, production, optimization, profitability.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. *Планування та управління виробничими витратами є критично важливими аспектами ефективного функціонування підприємств у будь-якій галузі економіки. В умовах сучасного бізнес-середовища, де конкуренція зростає і ресурси стають обмеженими, ефективне управління витратами стає ключовим фактором для досягнення економічної стабільності та зростання прибутковості підприємства.*

У визначенні особливостей витрат як об'єкта управління, багато дослідників [1-3] вбачають у їхній різноманітності та постійному змінненні під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Такі витрати мають різну

динаміку в різні періоди часу, що ускладнює їх точне кількісне оцінювання, визначення їхньої величини, динаміки та рівня. Це також ускладнює в отриманні оцінки впливу витрат на економічні результати діяльності підприємства та розробку методів їх оптимізації.

Управління витратами є складним і багатоетапним процесом, що включає планування, контроль, аналіз і регулювання витрат. Тому важливою складовою є класифікація витрат, що дозволяє ефективно їх ідентифікувати і аналізувати в цілях організації системи їх управління [4, 5], де витрати можуть класифікуватися за різними ознаками: за економічними елементами, статтями калькуляції, місцями виникнення та центрами відповідальності.

Немаловажного значення на аграрних підприємствах набуває планування витрат, яке включає визначення їх оптимальної величини на основі прогнозів і запланованих показників, що стає передумовою у побудові стратегічного управління витратами, що особливо актуально для аграрної галузі [6]. При цьому контроль виконує функцію їх моніторингу – фактично понесені витрати порівнюються з їх запланованими показниками щодо виявлення відхилень. Саме аналіз витрат сприяє розумінню причин відхилень, оцінці ефективності використання ресурсів та виявленню резервів для скорочення витрат. В цьому проявляється регулювання витрат, яке передбачає заходи з коригування виробничих процесів, оптимізації використання ресурсів та підвищення економічної ефективності аграрного підприємства.

Ефективність планування і контролю витрат залежить від своєчасного забезпечення всіх рівнів управління витратами необхідною інформацією. З розвитком нових економічних методів і підходів, витрати підприємства все більше піддаються управлінському впливу, що відкриває можливості для пошуку більш ефективних шляхів їх оптимізації та зниження. Тому посилена увага до витрат підприємства має першочергове значення, оскільки правильна оцінка реальної собівартості безпосередньо впливає на

ефективність управління виробництвом, що в свою чергу впливає на фінансовий результат діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань формування виробничих витрат на підприємстві та пошук шляхів їх зниження набувають особливої актуальності.

Дослідження планування та управління виробничими витратами є актуальним напрямком, і багато відомих науковців і дослідників вносять значний внесок у розвиток цієї тематики. Серед вітчизняних авторів можна відзначити: О.В. Борщ, С.І. Дем'яненко, М.Б. Карпенко, Ю.Б. Кравчук, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, А.В. Череп та інші. Ці вчені в своїх дослідженнях розглядали різні аспекти управління витратами, що дозволяє краще розуміти важливість ефективного управління витратами для досягнення успішних економічних результатів на підприємствах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити теоретичні основи планування та управління виробничими витратами в аграрному бізнесі, визначивши ключові поняття та підходи в даній сфері. Проаналізувати сучасні методологічні підходи до управління виробничими витратами, які сприяють підвищенню ефективності та рентабельності аграрних підприємств. Виявити основні фактори, що впливають на ефективність планування та управління виробничими витратами в аграрному секторі. Обґрунтувати доцільність впровадження інноваційних технологій та оптимізаційних заходів у процес управління витратами для підвищення економічної стійкості аграрних підприємств. Визначити практичні рекомендації щодо оптимізації витрат і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі аналізу теоретичних і методологічних підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний бізнес, як важлива складова економічної системи, залежить від взаємодії з різними учасниками ринку. Постачальники ресурсів, сервісні компанії, державні та фінансові установи, страхові компанії і міжнародні партнери у міжнародній

торгівлі впливають на всі аспекти аграрного бізнесу. Ця взаємодія визначає умови та можливості розвитку сільськогосподарських підприємств і виробників.

Такі взаємодії включають у себе не лише постачання ресурсів і послуг для сільського господарства, але й регулятивні аспекти, фінансову підтримку, страхування від ризиків природних катастроф, а також доступ до міжнародних ринків для збуту сільськогосподарської продукції. В даній ситуації успішне управління в умовах такої складної економічної системи, вимагає від управлінців не лише глибоких знань процесів виробництва, а й уміння адаптуватися до змін у внутрішніх і зовнішніх умовах.

Проте у такому середовищі керівники аграрних підприємств постійно стикаються з ризиками і невизначеністю. Вони повинні адекватно оцінювати ці ризики і реагувати на них, враховуючи можливі наслідки для свого бізнесу. При цьому ризики можуть включати природні чинники, такі як погодні умови, врожайність ґрунтів, а також економічні аспекти, такі як коливання цін на ринку або зміни в законодавстві чи інші форс мажорні обставини.

На думку цілої плеяди науковців [7, 8], успішний управлінець аграрного підприємства має бути готовий до адаптації до змін на ринку, розуміти вплив зовнішніх факторів на виробничий процес і економічні показники. Він повинен управляти ресурсами ефективно, мінімізуючи витрати, оптимізуючи виробничі процеси на основі ресурсоощадних технологій щоб забезпечити стійкість бізнесу в умовах невизначеності. Певною мірою даний підхід визначає сутність і напрям розвитку агробізнесу, формуючи при цьому окремі аспекти методичного підходу до управління витратами у сільському господарстві, складаючи певну стратегічну карту свого руху.

Таким чином успіх в аграрному бізнесі залежить від здатності керівника раціонально оцінювати ризики і приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на досягнення стратегічних цілей підприємства. Тому успішне

управління аграрним бізнесом в умовах ризику та невизначеності вимагає від керівника не лише глибоких знань і достовірної інформації про виробничі процеси, але й здатності ефективно використовувати свою інтуїцію як ключові аспекти управління виробничими процесами аграрного підприємства в досягненні поставлених завдань, які в цілому забезпечать його стратегічні цілі господарської діяльності (табл. 1) [7].

Таблиця 1

Ключові аспекти управління виробничими процесами аграрного підприємства

Аспект	Компонент
Знання та інформація	Керівник повинен мати чітке розуміння всіх аспектів виробництва та реалізації продукції. Це включає технологічні процеси, економічні показники, законодавчі вимоги, ринкові умови та фінансові аспекти.
Аналіз ризиків	Врахування ризиків і їх оцінка є ключовим етапом у процесі прийняття рішень. Керівник повинен ідентифікувати потенційні загрози для бізнесу, такі як природні катастрофи, економічні коливання або зміни у законодавстві.
Інтуїція	В умовах невизначеності інтуїція може допомогти керівникові у швидкому прийнятті рішень на основі досвіду та інтуїтивних відчуттів. Вона дозволяє адаптуватися до швидко змінюваних ситуацій і приймати обґрунтовані рішення, навіть якщо всі аспекти ситуації не можуть бути повністю передбачені.
Аналіз наслідків	Перед прийняттям рішення керівник повинен уважно оцінити можливі наслідки цього рішення для бізнесу. Це включає як позитивні, так і негативні аспекти, а також потенційні ризики.

Усі ці компоненти дозволяють керівнику ефективно керувати підприємством в умовах невизначеності, забезпечуючи стійкість та успішність виробничих процесів та стратегій розвитку підприємства.

Управління в аграрному бізнесі є складним процесом і залежить від ефективного фінансового управління, оскільки основною метою є забезпечення стійкого прибутку, де основні аспекти фінансового управління в аграрному бізнесі включають:

– контроль фінансових ресурсів: керівники-управлінці повинні систематично контролювати та оптимізувати використання фінансових ресурсів підприємства для забезпечення ефективності виробництва;

– забезпечення прибутковості виробництва: основна увага при здійсненні будь-яких рішень повинна бути спрямована на збалансування витрат і доходів для досягнення прибутковості;

– фінансова стійкість в умовах економічних коливань: аграрний бізнес піддається впливу різних економічних факторів, таких як цінові коливання, зміни умов вирощування аграрної продукції та інше. Управління фінансами повинно передбачати ці коливання і забезпечувати фінансову стійкість аграрного підприємства;

– досягнення фінансової незалежності: здатність аграрного підприємства функціонувати без значного боргового навантаження, що може загрожувати його фінансовій стабільності.

Ефективне фінансове управління є ключовим для успішного господарювання в аграрному бізнесі, забезпечуючи здатність підприємства адаптуватися до змінних умов ринку і досягати стратегічних цілей, включаючи зростання прибутковості та стабільність фінансових показників, які відображають використання витрат в операційній діяльності самого підприємства, тим самим віддзеркалюють його життєвий цикл.

Життєвий цикл витрат включає кілька ключових фаз, які відображають етапи їх формування і управління (рис. 1).

Кожна з цих фаз важлива для ефективного управління витратами та забезпечення оптимальної ефективності і прибутковості підприємства.

Наступним етапом після формування витрат є їх облік і контроль, що складається з таких основних стадій [9]:

1. Визначення об'єктів обліку та контролю і встановлення стандартів. На цьому етапі ідентифікуються ключові елементи витрат, які потребують моніторингу та встановлюються нормативи і стандарти для оцінки ефективності використання ресурсів.

2. Забезпечення зв'язку обліку і контролю витрат з іншими системами діяльності аграрного підприємства. Важливо інтегрувати систему обліку витрат із загальною системою управління підприємством, що дозволяє

забезпечити узгодженість у прийнятті управлінських рішень і оптимізацію всіх процесів.

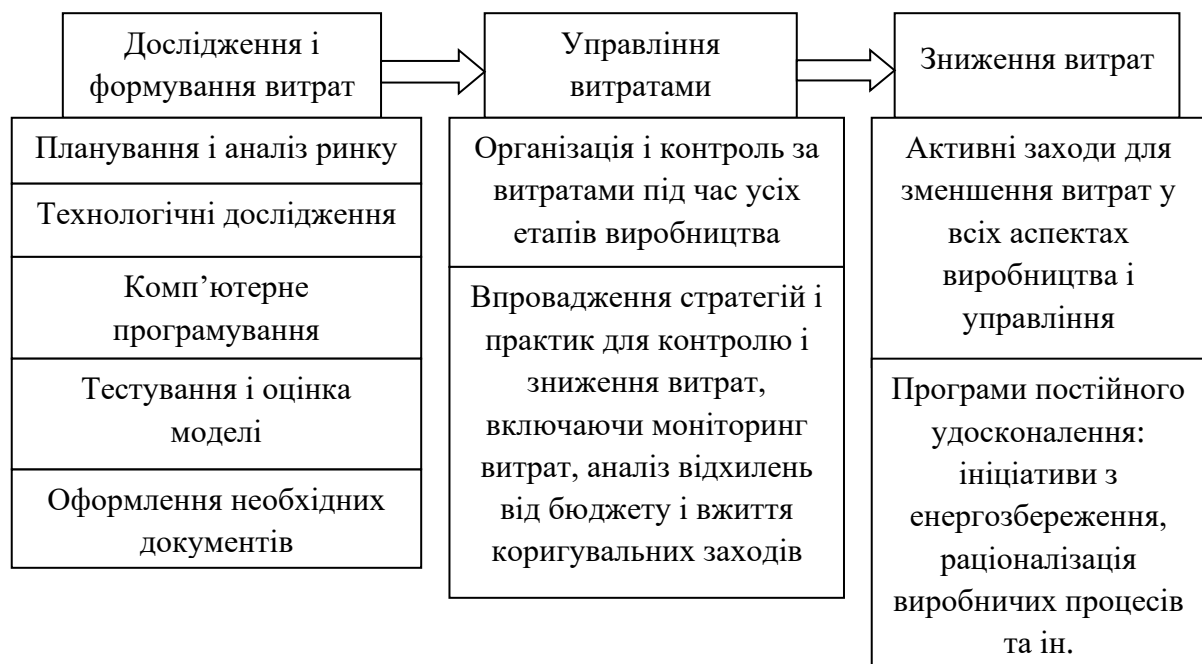

Рис. 1. Фази управління витратами для забезпечення оптимальної ефективності і прибутковості аграрного підприємства

3. Встановлення процедур для моніторингу фактичних витрат. Розробляються конкретні процедури та методики для регулярного збору, обробки та аналізу даних щодо фактичних витрат. Це включає використання сучасних інформаційних систем для автоматизації процесів обліку.

4. Порівняння фактичних витрат зі стандартами. На цьому етапі здійснюється співставлення отриманих даних про фактичні витрати з встановленими стандартами та нормативами, що дозволяє виявити будь-які відхилення.

5. Аналіз відхилень фактичних витрат від установлених стандартів. Важливим етапом є детальний аналіз причин відхилень, що включає виявлення факторів, які призвели до перевищення або зниження витрат порівняно зі стандартами. Це допомагає розробити коригуючі дії для оптимізації витрат у майбутньому.

Система обліку та контролю витрат є фундаментом для розробки стратегії зниження витрат, що є одним із чотирьох основних напрямків підвищення прибутковості виробництва. Ефективне управління витратами дозволяє підприємству знижувати собівартість продукції, підвищувати конкурентоспроможність та забезпечувати стабільне фінансове становище на ринку.

З точки зору макроекономіки, виробничі витрати повинні відповідати закону «економії ресурсів», що передбачає мінімізацію суспільних витрат. Внаслідок чого планування виробничих витрат, як і будь-який економічний процес, підпорядковано дії об'єктивних економічних законів. Ці закони включають загальні, фундаментальні та специфічні, які відповідають певному рівню розвитку суспільства та економіки.

На рівні підприємства планування та управління виробничими витратами є ключовим аспектом. Рівень виробничих витрат і їхня ефективність визначають оптимальні обсяги виробництва продукції й послуг, вибір технологій виробництва та, в кінцевому підсумку, досягнення основної мети підприємства – отримання прибутку. Планування виробничих витрат здійснюється за рахунок використання виробничих ресурсів, які включають природні ресурси (земля, вода, ліси тощо), трудові ресурси, капітал і підприємницьку діяльність. Керуючись певними принципами функціонування цих ресурсів, формуються відповідні виробничі витрати. Так природні ресурси впливають на планування витрат у вигляді ренти або плати за землю і орендну плату, трудові ресурси пов'язані з витратами на заробітну плату, капітал породжує амортизаційні витрати та витрати на проценти за капіталом і позиками, а підприємницька діяльність включає нормальний прибуток як складову витрат виробництва.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Планування та управління виробничими витратами в аграрному бізнесі набуває особливого значення, оскільки пов'язано з унікальними характеристиками цієї галузі та її місцем у національній економічній системі.

В Україні, де сільське господарство є однією з провідних галузей, дослідження проблем планування та управління виробничими витратами та шляхів їх зниження стають особливо актуальними. Чим оптимальніші витрати у виробничому процесі, тим вищий прибуток отримує підприємство. Прибуток виступає джерелом формування власних фінансових ресурсів аграрного підприємства, які знову можуть бути інвестовані в виробництво. Це сприяє зростанню ринкової вартості підприємства, що за умов ринку є головною його метою.

В даному випадку дослідження та обґрунтування теоретико-методологічних основ планування та управління виробничими витратами в аграрному бізнесі, з урахуванням сучасних підходів, виявляє стратегічний напрям до оптимізації витрат. А використання сучасних методологічних підходів, таких як автоматизація виробничих процесів та впровадження інноваційних технологій, дозволяє значно оптимізувати витрати та покращити економічну стійкість підприємств. Окрім цього, важливим є впровадження інноваційних підходів, які дозволяють аграрним підприємствам адаптуватися до змін ринкового середовища та зберігати конкурентні переваги. Чим ефективніше оптимізація витрат у виробничому процесі, тим вищий прибуток отримує підприємство, який виступає джерелом формування власних фінансових ресурсів аграрного підприємства.

Література

1. Козаченко Г.В., Погорєлов Ю.С., Хлап'юнов Л.Ю., Макухін Г.А. Управління витратами підприємства. Монографія. Київ. Лібра, 2017. 320 с.
2. Ясінська А.І. Сутність управління витратами на вітчизняних підприємствах. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2018. № 14. С. 357–360.
3. Скоропад І.С. Механізм управління витратами підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20. С. 229–232.

4. Крапівницька С.М., Зарукевич М.В. Розвиток системи управління витратами підприємства. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2013. № 18. С. 36–41.
5. Горобець О. Організація управління витратами на підприємстві. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2020. № 7. С. 101–104.
6. Мельник О.В. Сучасні аспекти стратегічного управління в аграрному секторі економіки України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 6. С. 111–116.
7. Бабинець Т.Л. Доцільність використання ресурсощадних технологій в Україні. *АгроІнком*. 2021. № 11. С. 31–37.
8. Варченко. О.М., Свиноус І.В., Іванова Л.С. Методичні підходи до управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 19–26.
9. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств. Монографія. Київ. Національний науковий центр, 2009. 360 с.

References

1. Kozachenko, G.V. Pogorelov, Yu.S. Khlapyonov, L.Yu. and Makukhin, G.A. (2007), *Upravlinnia vytratamy pidpriemstva*, [Enterprise cost management], Libra, Kyiv, Ukraine.
2. Yasinska, A.I. (2018), “Essence of cost management at domestic enterprise”, *Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika*, vol. 14, pp. 357–360.
3. Skoropad, I.S. (2010), “Mechanism of cost management of the enterprise”, *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 20, pp. 229–232.
4. Krapivnytska, S.M. and Zarukevich, M.V. (2013), “Development of the enterprise cost management system”, *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, vol. 18, pp. 36–41.

5. Horobets, O. (2020), "Organization of cost management at the enterprise", *Visnyk Ternopil's'koi akademii narodnoho hospodarstva*, vol. 7, pp. 101–104.
6. Melnyk, O.V. (2017), "Modern aspects of strategic management in the agrarian sector of the economy of Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 6, pp. 111–116.
7. Babinets, T.L. (2021), "Expediency of using resource-saving technologies in Ukraine", *AhroInkom*, vol. 11, pp. 31–37.
8. Varchenko, O.M. Svinous, I.V. and Ivanova, L.S (2020), "Methodical approaches to cost management of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 19–26.
9. Okhrimenko, I.V. (2009), *Vytraty ta sobivartist' sil's'kohospodars'koi produktsii v rehuliuванні ekonomichnykh vidnosyn sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv*, [Costs and cost of agricultural products in the regulation of economic relations of agricultural enterprises], Natsional'nyj naukovyj tsentr, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2024 р.